

rini tamamen reddetmekte, filozoflara ise bazı görüşlerinde, özellikle çıkış noktalarında hak vermekteyse de ulaştıkları sonuçlara katılmamaktadır. İbn Seb'in bu üç grubu eserin her yerinde ağır bir dille eleştirirken mutasavvıfların görüş ve tutumlarını daha yumuşak üslupla değerlendirmekte, ancak "mukarreb" veya "muhakkık" adını verdiği zümreyi hem bilgi hem de amel bakımından öteki zümrelerin üstünde tutmaktadır. Bu arada kelâmcı, fakih, filozof ve mutasavvıfların düşüncelerini geniş ve açık ifadelerle aktardığı halde muhakkıkların görüşlerini oldukça kısa, muğlak ve birtakım sembolik ifadelerle geçiştirdiği dikkati çekmektedir.

Eserin mantığa ayrılmış olan ilk kısmı tarif (had) konusuyla başlar; ardından varlığın mahiyeti ve varlık hakkında doğru bilgilere ulaşmayı sağlayan on kategori üzerinde durur. Mantığın gerekliliğine işaret edildikten sonra Porphyrios'un *İsâgûcî*'sinin mantıktaki yeri ve önemi vurgulanır, bu eser ve müellifi tanıtılır. Bundan sonra **beş külli*** incelenir; ayrıca Kindî'den beri devam eden telakkiye göre bunlara bir de şahıs küllisi eklenir (bk. s. 62; krş. Kindî, *Resâ'il*, s. 126). Kategorilerle hareket, şey, söz, haber, zıtlık, zaman, vâcip, mümkün, mümteni', şekil, kıyas gibi felsefe ve mantık terimleri ayrıntılı olarak ele alındıktan sonra ilim konusuna geçilir. İlim hakkında daha önce yapılmış tarifler özetlenir; bunlar arasında özellikle fukaha, Eş'arîler, filozoflar ve mutasavvıfların tarif ve açıklamaları ayrıntılı ve tenkitli olarak incelenir. Burada İbn Seb'in'in, Mu'tezile'nin anlayışına uygun olarak, şeriatın verdiği bilgilerin aynı zamanda akli bilgiler olduğunu, şeriatın sadece bu bilgileri tekit ettiğini belirtmesi (s. 105) ilgi çekicidir.

İbn Seb'in tabiat ve varlık tabakaları konusunda küllîler ve cüz'ileri incelerken Aristo, Hipokrat, İbn Sînâ ve Gazzâlî gibi düşünürlerin görüşlerine de temas etmekte ve bunları yer yer eleştirmektedir. Eserde felsefenin tarifi ve ilimlerin tasnifi yapıldıktan sonra tasavvuf hakkında özlü bilgi verilir; sūfîlerin mertebeleri ve bilgilerinin değeri üzerinde durulur. Müellif, mutasavvıftan daha üst mertebede gördüğü mukarrebın ulaştığı ilmin tarifini ve sınırlarını bu kitabın kaldıramayacağını belirttiikten sonra kendisinin "asrın muhakkıkı ve reisi" olduğunu (s. 135) söyler; fakih, Eş'arî, filozof, mutasavvıf ve mukarreb (veya muhakkık) şeklinde sıraladığı beş zümreden akıl anlayışlarının özeti verir. Burada Pisagor-

dan İskender Afrodisi'ye kadar çeşitli Yunan filozoflarıyla Fârâbî, İbn Sînâ, Gazzâlî, İbn Bâce ve İbn Rüşd'ün görüşleri üzerinde durulur ve bunlar tenkit edilir. Özellikle Gazzâlî tasavvuf, felsefe, kelâm ve fıkıh arasında gidip gelmek, bazan da şaşırıp kalmakla suçlanır ve görüşlerinin tutarsızlığına örnekler verilir (s. 144-145).

Günümüzde *Büddü'l-ârif*'in üç yazma nüshasının bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan biri Berlin Kütüphanesi'nde (nr. 1744) mevcuttur (Brockelmann, I, 465). Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Cârullah, nr. 1273) kayıtlı bulunan nüsha 124 varaktan ibaret olup müellifin vefatından on yıl sonra 14 Receb 679'da (9 Kasım 1280) Muhammed b. Muhammed el-Attâr tarafından küfi kırması hattıyla istinsah edilmiştir. Bu iki nüsha arasındaki benzerlik bazı araştırmacılar tarafından birinin diğerinden veya her ikisinin aynı asıldan istinsah edilmiş olduğu kanaatini uyandırmıştır (*Büddü'l-ârif*, nâşirin mukaddimesi, s. 6; Teftâzânî, s. 104). Ayrıca her iki nüsha, İbn Seb'in'in öğrencisi Ebü'l-Hasan et-Tüsterî'nin istinsah ettiği başka bir nüsha ile mukabele görmüştür. Corc Kettüre, yukarıda sözü edilen *el-Makâletü'l-vücûdiyye* adlı yazmanın Tüsterî nüshasından eksik ve hatalı bir istinsah olabileceğini belirtmiştir. Üçüncü yazma nüsha da Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 833). Diğerlerinden farklı olarak *İfşâ'ü'l-ḥikmeti'l-ilâhiyye* adını taşıyan bu nüsha 396 varak olup nesih hattıyla yazılmıştır. Bu son nüshada müstensih ve tarih kaydı bulunmamasıyla birlikte yazı stili ve yaldızlı oluşu onlardan sonra istinsah edildiğini göstermektedir. Eserin hangi asıldan istinsah edildiğine dair de bir kayıt yoktur. Ancak diğer iki nüshaya göre hayli metin farklılıkları taşıması, onlardan veya onların dayandığı asıldan istinsah edilmediğini ortaya koymaktadır.

Büddü'l-ârif, Corc Kettüre tarafından Berlin nüshası ile Cârullah nüshasına dayanılarak yayımlanmıştır (Beyrut 1978).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ârab, "bâd" md.; İbn Seb'in, *Büddü'l-ârif* (nşr. C. Kettüre), Beyrut 1978; Kindî, *Resâ'il*, s. 126; İhvân-ı Safâ, *Resâ'il*, Beyrut 1376-77/1957, I, 395; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 255; Makkarî, *Nefḥu'l-ṭib*, II, 199; Brockelmann, *GAL*, I, 465; Ebü'l-Vefâ el-Ganîmî et-Teftâzânî, *İbn Seb'in ve felsefetühü's-şâfiyye*, Beyrut 1973, s. 94, 98-105.

BÜDELÂ

(bk. ABDAL).

BÜDEYL b. VERKÂ

(بديل بن ورقاء)

Büdeyl b. Verkâ' b. Abdil'uzzâ
(Amr) el-Huzâî
(ö. 11/632 [?])

Huzâa kabilesinin reisi, sahâbi.

Arap dâhilerinden olduğu söylenen Büdeyl'in (İbn Hazm, s. 239) Mekke fethinde müslüman olduğuna dair rivayetler bulunmakla beraber bütün Huzâalılar'ın Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra İslâmiyet'i kabul ettiği dikkate alınır, İbn Hacer'in de kaydettiği gibi, Büdeyl'in fethin yılından önce Müslümanlığı kabul ettiği anlaşılır. Hz. Peygamber müslüman olması için daha önce Büdeyl'e bir mektup göndermiş, Resûlullah'ın Hz. Ali'ye yazdığı bu mektup sonraki yıllarda bu aileden iftihar vesilesi olmuştur.

Hicretin 6. yılında (628) Hz. Peygamber Kâbe'yi ziyaret etmek üzere ashâb-ı kirâmla Hudeybiye'ye vardığı zaman Büdeyl bazı Huzâalılar'la birlikte onların yanına geldi. Mekke'de bir evi bulunduğu için Kureyşliler'in müslümanlar aleyhindeki faaliyetlerini biliyordu. Hz. Peygamber'le görüştüğünden sonra Mekkeliler'in yanına giderek müslümanların Kâbe'yi ziyaret etmekten başka bir niyetleri olmadığını, hatta Kureyşliler'le anlaşma yapmayı bile düşündüklerini, ancak umre yapmalarını engellendiği takdirde savaşı bile göze alacaklarını haber verdi.

Bu olaydan iki yıl sonra Huzâa kabilesinden birkaç kişiyle birlikte Medine'ye giden Büdeyl, Kureyşliler tarafından desteklenen Bekiroğulları'nın saldırısına uğradıklarını ve bu yüzden kabile mensuplarından birçoğunu kaybettiklerini Hz. Peygamber'e haber verdi. Müslümanların müttefiki olan Huzâalılar'a saldırmak Hudeybiye Antlaşması'nın açıkça ihlâli anlamını taşıdığı için Hz. Peygamber Mekke fethi hazırlıklarına başladı. Büdeyl'i Büsr b. Süfyân ile birlikte, Huzâa'nın bir kolu olan kendi kabileleri Kâ'boğulları'nı Mekke fethine katılmak üzere ramazan ayında Medine'ye getirmekle görevlendirdi. Mekke fethedildiği gün Hz. Peygamber Mekkeliler'e eman verirken Büdeyl'in evine sığınanların da canlarını kurtarmış olacaklarını ilân etti. Daha sonra Büdeyl kabilesiyle birlikte Huneyn Savaşı'na katıldı. Bu savaşta elde edilen

esirlerle ganimet mallarının Ci'râne'ye götürülüp orada korunması görevini Hz. Peygamber Büdeyl'e verdi. Bu görevin başka sahâbîlere verildiği de rivayet edilmektedir. Tebük Savaşı'nda da bulunan Büdeyl'in vefat tarihi hakkında çeşitli rivayetler vardır. Onun Sıffîn'de vefat ettiğine dair rivayet doğru değildir. Zira Sıffîn'de şehid düşen Büdeyl'in oğlu Abdullah'tır. Hz. Peygamber'den önce Vefat ettiğine dair olan rivayetler daha kuvvetlidir. Hz. Peygamber'in Büdeyl'e Vedâ haccı esnasında, Mina günleri diye de anılan kurban bayramının ilk günlerinde oruç tutulmayacağını söylemesi ve bugünlerin yeme içme günleri olduğunu müslümanlara duyurmasını emretmesinden, ayrıca Hz. Peygamber'den önce öldüğü rivayetinden hareketle onun 11'de (632) vefat ettiği sonucu çıkarılabilir. Bu sebeple Ebû's-Şeyh'in Büdeyl'i İsfahan fâtihterinden biri olarak göstermesi de doğru değildir.

Büdeyl'den oğlu Selem ile Habîbe bint Şerîk hadis rivayet etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Şurû", 15, "Meğâzî", 48; Vâkidî, *el-Meğâzî*, II, 593-594, 749-750, 783-784, 800, 814-815, 817; III, 923, 990; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 311-312; IV, 391, 395-396, 400, 402; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 96; IV, 294; V, 459; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 625-626; III, 44-46, 50-52, 55; Ebû's-Şeyh, *Tabakâtü'l-muhad-dişîn bi-Eşbehân* (nşr. Abdülgafûr el-Belûşî), Beyrut 1407/1987, I, 259-265; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 239; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 165-166; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 203-204; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 141; a.mlf., *Ta'cîlü'l-menfa'a*, Haydarâbâd 1324, s. 48-49; M. Hamîdul-lah, *el-Vesâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 273-278; H. Lammens, "Büdeyl", *IA*, II, 829-830; a.mlf., "Budayl b. Warqâ", *EP*² (Fr.), I, 1322-1323.

M. YAŞAR KANDEMİR

BÜGDÜZ

Oğuz boylarından biri.

Kâşgarlı Mahmud (XI. yüzyıl) Bügdüzler'i Oğuz boyları listesinde sekizinci sırada zikreder ve damgalarının şeklini verir. Eserini Hindistan'da 1206 yıllarında yazmış olan Fahreddin Mübârek Şah'ın Türk kavimleri listesindeki Oğuz beyleri arasında Bügdüzler'in de adı geçmektedir. Reşidüddin Fazlullah'ın (XIV. yüzyıl) *Câmi' u't-tevârih* adlı eserindeki tam ve daha tafsilâtlı Oğuz boyları listesinde Bügdüzler'in kardeşleri, taşıdıkları adın mânası, onkunları (totem kuşları), ülüşle-

ri (şölenlerde koyun etinden yiyecekleri kısım) ve damgalarının şekli bildirilmiştir. Buna göre Bügdüzler Oğuzlar'ın Üçok koluna mensup olup İgdir, Yıva ve Kınık boylarıyla birlikte Oğuz Han'ın altı oğlundan biri olan Deniz Han'dan gelmişlerdir. Bügdüz adının mânası "herkese karşı alçak gönüllü olan, yardımcı (hizmet edici)" demektir. Onkunları avcı kuşlardan çakır, ülüşleri koyunun "aşığ- lu" denilen kısmıdır. Eserini XV. yüzyılın birinci yarısında yazmış olan Yazıcıoğlu Ali'nin *Selçuknâme*'sindeki Oğuz boyları listesi de *Câmi' u't-tevârih*'ten alınmıştır.

Câmi' u't-tevârih'teki "Türkler'in Tarihi ve Oğuz Han'ın Cihangirliğinin Hikâyesi" bölümünde de Bügdüzler'in adı geçer. Burada anlatıldığına göre son Oğuz yabgusu (meliki) Ali Han, Oğuz elinden ayrılarak suyun öte yanında oturan bir kısım Oğuzlar'a çok genç yaştaki oğlu Kılıcarslan'ı vali tayin etmiş ve ona Şah Melik unvanını vermiş, yaşlı ve tecrübeli beylerinden Kuzucu'yu da Şah Melik'in atabegliğine getirmiştir. Kuzucu Bügdüz boyundandı. Ancak Şah Melik atabegi Kuzucu'nun öğütlerini dinlemeyip başında bulunduğu Oğuz topluluğuna zulmetmeye başladığını gören beyler onu öldürmeye karar verirler. Bunun üzerine Şah Melik atabegi ile birlikte Yeni Kent'te oturan babası Ali Han'ın yanına kaçır, o da Atabeg Kuzucu'nun sözlerini dinlemeyerek oğlunu zincire vurdu- rup zulme uğrayan beylere teslim etmek ister. Bu bilgi Bügdüzler'in, Oğuzlar'ın İslâmiyet'ten önceki tarihlerinde rol oynamış boylardan biri olduğunu göstermektedir.

Dede Korkut destanlarında Bügdüzler Emen Bey ile temsil edilirler. Fakat Emen Bey bu destanlarda büyük ihtimalle bir yanlışlık eseri olarak Bozok beyleri arasında zikredilmiştir. Bununla birlikte Bügdüz Emen'in kendi kolu olan Üçoklu beylerine küsüp oymağı ile Bozoklar'ının yanında oturmuş olması ve bundan dolayı Bozoklar'dan (Taş Oğuz = Dış Oğuz) sayılması mümkündür. Emen Bey'in lakabı "bıyığı kanlı"dur (öfkeli ve cesur). Fakat Bügdüz Emen için şeref verici husus, onun Hz. Peygamber'i ziyaret ettiğinin söylenmesidir. Bununla ilgili olarak Bügdüz Emen öğülürken, "Varuban Peygamber'in yüzünü gören, geliben Oğuz'da sahâbesi olan" denilmektedir. Emen'in büyük beylerden Kazılık Ko-

ca oğlu Yigenek'in dayısı olduğu da bilinmektedir. Yine bu destanlarda Bügdüz Emen'in Depe Göz adlı olağan üstü yaratıkla savaştığı, fakat başarılı olamadığı da söylenir. Bütün bu bilgiler, Bügdüzler'in XI-XII. yüzyıllarda Seyhun boylarının Karaçuk dağları kısmında yaşayan Oğuz-eli'nde önemli bir mevkiye sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

XVI. yüzyılda Anadolu'da Bügdüzler'e ait yirmi iki yer adı tesbit edilebilmiştir. Buna göre Bügdüzler Oğuz boylarının yer adları sayısına göre düzenlenmiş cevelinde on yedinci sırada bulunmaktadır. Bu yer adları Anadolu'nun bir Türk ülkesi haline gelmesinde Bügdüzler'in önemli rol oynadıklarını göstermektedir. Bütün Bügdüz obaları erken bir zamanda toprağa bağlanmışlardır. Bundan dolayı Hazar ötesi Türkmenleri arasında bu isimde hiçbir topluluk görülmediği gibi XVI. yüzyılda Anadolu'da sadece Suriye'de Hama sancağında altmış beş vergi nüfuslu bir Bügdüz oymağı tesbit edilmiştir. XVI. yüzyılda yirmi iki olan yer adından ise günümüze ancak üçü gelebilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü luğâti't-Türk, I, 56; *Divânü luğâti't-Türk Tercümesi*, I, 56; *Divânü luğâti't-Türk* (Dankoff), I, 101; *Târîh-i Fahreddin Mübârek-şâh* (nşr. E. D. Ross), London 1927, s. 47 ve fotokopi; Reşidüddin, *Câmi' u't-tevârih* (nşr. B. Kerîmî), Tahran 1338, I, 49; a.e.; TSMK, Hazine, nr. 1653, II, vr. 389^b-390^a; a.e.: *Oğuz Destanı* (trc. Z. Velidî Togan), İstanbul 1972, s. 73-74; a.e.: *Die Geschichte der Oğuzen des Raşid ad-dîn* (trc. K. Jahn), Wien 1969, s. 62-63; Yazıcıoğlu Ali, *Selçuknâme*, TSMK, Revan, nr. 1390, vr. 22^a-b; *Dede Korkut Kitabı* (nşr. Muharrem Ergin), Ankara 1958, I, 113, 175, 200, 202, 208, 210; a.e.: *The Book of Dede Korkut* (trc. F. Sümer — A. E. Uysal — W. Walker), Austin-London 1972, s. 37, 87, 118, 125, 126, 169, 170; *Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzu*, Ankara 1946, I, 184; Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, İstanbul 1980, s. 359, 400, 456.

FARUK SÜMER

BÜHLÜL

(bk. BEHLÜL).

BÜHTAN

(bk. İFTİRA).

BÜKÂ

(bk. AĞLAMA; BEKKÂN).